

จำกัดความว่า นิเวศวิทยา คือ การศึกษาสิ่งมีชีวิตในบริเวณที่อยู่อาศัย โดยเน้นการรวมเบ็ดเสร็จหรือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม (จิราภรณ์ คชเสนี, 2537) โอดัม และนักนิเวศวิทยาคนอื่น ๆ จึงได้ศึกษานิเวศวิทยาแบบองค์รวม และวิธีการศึกษาก็ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ผสมผสานกับวิธีการทางสังคมศาสตร์ เน้นความสำคัญของมนุษย์ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโอดัม ได้อธิบายไว้อย่างเด่นชัดว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมีอิทธิพลต่อระบบนิเวศ การศึกษาเรื่องระบบนิเวศจึงไม่สามารถแยกมนุษย์ออกมาได้ มนุษย์ต้องพึ่งพิงความหลากหลายของชนิดพันธุ์ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตจากการเน้นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับระบบนิเวศดังกล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดสาขานิเวศวิทยาของมนุษย์ (Human Ecology) และทำให้เนื้อหา สาระ และวิธีการศึกษา มีลักษณะของสาขาสังคมศาสตร์ผสมผสานมากยิ่งขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าว จึงสรุปได้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ การศึกษาระบบนิเวศป่าจึงต้องยอมรับบทบาทของมนุษย์ว่ามีความสำคัญควบคู่ไปด้วย

2. แนวคิดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น มนุษย์จำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ในขณะที่การใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็มีผลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมของมวลมนุษย์เช่นเดียวกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติเป็นไปในลักษณะที่ว่าการแสดงปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เอง (วิสุทธิ จัรัสพันธุ์และคณะ, 2535)

การที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันและเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทำให้มนุษย์ได้พัฒนาวัฒนธรรมขึ้น และวัฒนธรรมนี้เองมีสำคัญในการกำหนดแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ต่อธรรมชาติและต่อมนุษย์ด้วยกัน วัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นนี้อาจได้แก่ วัตถุสิ่งของหรือเป็นแบบแผนของพฤติกรรม หรือความคิด หรือกระบวนการทำงาน (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 อ้างในวิสุทธิ จัรัสพันธุ์และคณะ, 2535) เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสามารถค้นคิดวิธีการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมด้วย นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ในสังคม สำหรับการปรับตัวและการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) และเครื่องมือเครื่องมีต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์อันยาวนานของมนุษยชาติ โดยการส่งสมความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสืบทอดไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง สิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างนั้นอาจได้แก่ สิ่งก่อสร้างทางด้าน

สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และที่มีผลกระทบโดยตรงต่อธรรมชาติ ได้แก่ เทคโนโลยีทั้งหลายนั้นเอง ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีมีผลทำให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้มากขึ้น มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และสามารถจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ดีขึ้น เช่น มนุษย์สามารถสร้างเขื่อน ฝายเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ สามารถสร้างเครื่องปรับอากาศเพื่ออำนวยความสะดวกในที่อยู่อาศัยในเขตร้อนอย่างประเทศไทย สามารถสร้างเครื่องมือทำกิน เพื่อมนุษย์จะได้สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการที่จำนวนประชากรของมนุษย์เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกกำลังร่อยหรอหรือเสื่อมโทรมลงไป อันเนื่องมาจากแรงกดดันทางด้านปัจจัยประชากรที่ผลักดันให้มนุษย์ต้องพัฒนาเทคโนโลยีที่สลับซับซ้อนมากขึ้น เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้มากขึ้น

นอกจากวัฒนธรรมในทางวัตถุแล้ว ส่วนของวัฒนธรรมอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมนี้จะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในชุมชนหนึ่งให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องต้องกันหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากวัฒนธรรมซึ่งนามธรรมจะมีส่วนในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันแล้ว วัฒนธรรมส่วนนี้ยังมีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติด้วย ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนาและกฎหมาย เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ การแห่นางแมว ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตย์อยู่ในป่า ภูเขาหรือต้นไม้ กฎหมายที่ดิน กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ฉบับต่าง ๆ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วขนบธรรมเนียมประเพณีจัดเป็นบรรทัดฐานทางสังคมประการหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับในหมู่สมาชิกของสังคมว่าอะไรควรและอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนก็ทำให้ผู้ฝ่าฝืนนั้นได้รับโทษอย่างรุนแรง และอาจกล่าวได้ว่าประเพณีเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มนุษย์ได้ร่วมกันสร้างขึ้นในรูปของพิธีกรรม ซึ่งจะสังเกตเห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้านต่างๆ ในพิธีกรรมเหล่านั้น เช่น ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างผู้ประกอบพิธีกับผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรม ความสัมพันธ์ในลักษณะรื่นเริง การฟ้อนรำต่าง ๆ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ เช่น การบริจาคเงินทำบุญ การถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การไปรยทาน

ความเชื่อทางศาสนาเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ ซึ่งมีผลต่อการจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ศาสนาในที่นี้หมายถึงความเชื่อและการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อ ตามหลัก

คำสอนต่าง ๆ ของศาสนา (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : อ้างในวิญญู จารัสพันธุ์และคณะ, 2535) อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นอำนาจที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ เช่น เทพเจ้า เจ้าที่ ผีปู่ตา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เป็นต้น ส่วนหลักคำสอนของศาสนา มักได้แก่ กฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แนวทางการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะพบว่าศาสนามีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก ความเชื่อในส่วนที่เป็นเนื้อหา ซึ่งอาจได้แก่หลักคำสอนของศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ประการที่สอง คือ ส่วนที่เป็นพิธีกรรม ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติอันแสดงออกถึงความเชื่อที่มนุษย์มีอยู่ร่วมกันในการปฏิบัติให้เป็นไปตามคำสอน หรือ ใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ชาวบ้านจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การเข้าเจ้าเข้าทรงเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีบวงสรวงก่อนออกคล้องช้างป่า เป็นต้น ประการสุดท้ายได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมเช่น หมอผี จ้ำ นางเทียม พระสงฆ์ โต๊ะครู หรือพราหมณ์ เป็นต้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2533)

แม้ว่าสังคมมนุษย์จะสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อทางศาสนา เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดกรอบการแสดงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ แต่มาตรการดังกล่าวนี้มิได้มีผลในการบังคับให้มนุษย์กระทำตามอย่างสมบูรณ์ เพราะการที่มนุษย์จะทำได้ อย่างหนึ่งตามที่ประเพณีหรือความเชื่อขึ้นอยู่กับความสมัครใจและความศรัทธาของมนุษย์เอง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่ชัดเจนในแบบแผนของพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่พึงกระทำ และอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของสังคม อันเนื่องมาจากพื้นฐานทางด้านความเชื่อหรือความเชื่อมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงภาวะการดังกล่าวนี้ มนุษย์ได้สร้างกฎหมายขึ้นมาเพื่อกำหนดแบบแผนของพฤติกรรมที่สมาชิกทุกคนในสังคมต้องทำ หรือ ละเว้นที่จะกระทำ ถ้าสมาชิกของสังคมฝ่าฝืนข้อกำหนดของกฎหมายก็จะได้รับโทษ ทั้งนี้ เพื่อผลักดันให้สมาชิกที่แสดงพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐานของสังคมได้ ปรับพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามรูปแบบที่สังคมยอมรับได้ จึงอาจกล่าวได้ว่ากฎหมายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความเข้มงวดกว่าขนบธรรมเนียมประเพณี และโดยทั่วไปแล้วสถาบันทางการเมืองการปกครองจะเป็นผู้พิจารณาออกกฎหมายขึ้นใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความจำเป็นของสังคม อย่างไรก็ตามในแต่ละชุมชนมักจะมีกฎหมายของชุมชนเองอันเป็นกติกาที่สมาชิกในชุมชนยอมรับและถือปฏิบัติ กฎหมายที่กล่าวถึงนี้ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของธรรมเนียมท้องถิ่น (Customary Law) เช่น การสืบมรดกของชาวอีสานจะถือฝ่ายผู้หญิงเป็นหลัก หรือการที่ชาวบ้านเข้าไปเก็บกิ่งไม้แห้งเพื่อเอามาทำฟืนจากบริเวณที่ดินของคนอื่น ๆ ได้ หรือการใช้พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านก็มักเป็นไปตามกฎเกณฑ์ชนิดนี้

3. แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2540) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชนไว้ว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ส่วนอำนาจ คอวนิช (2538) ได้อธิบายว่า ป่าชุมชนหมายถึง ป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่สร้างขึ้น เพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน เพื่อยกระดับรายได้ให้กับประชาชน เจ้าหน้าที่ของทางราชการที่เข้าไปจะต้องรู้จักการวางตัวให้เข้ากับชาวบ้าน สำรวจภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน สถานที่ที่จะสร้างป่าชุมชนควรเป็นที่ดินสาธารณะ การเลือกพืชพรรณที่จะปลูกป่าในป่าชุมชนควรที่จะเป็นไม้โตเร็วที่จะให้ผลเร็ว เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ประชาชน แรงงานที่ใช้ในการปลูกป่า ควรเป็นชาวบ้านเพื่อให้เกิดความสำนึกในการเป็นเจ้าของ การใช้ประโยชน์และผลประโยชน์จากป่าชุมชนให้คณะบุคคลหรืออาจจะเป็นกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลเป็นผู้แบ่งปันผลประโยชน์ นอกจากนั้นโกมล แพรกทอง (มปป.) ได้อธิบายว่า ป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ตามความต้องการของชุมชน

ป่าชุมชนจึงเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่า ไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค เป็นวัตถุดิบเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อป่าถูกถางจนเตียนไปย่อมทำให้สิ่งทีคนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในอดีตชุมชนต่าง ๆ ได้พัฒนาการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้น เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เช่น ความเชื่อในเรื่อง ผีปู่ตา ช่วยให้คุณในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าปู่ตาได้อย่างพอเหมาะพอดี (บัวเรศ ประไซโย ไพรัช เคนวิเศษ และวนิช สุระแสง, 2538)

การจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานจากแนวความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจาก ศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยส่วนรวม ในส่วนของการจัดการป่าชุมชนในเชิงอนุรักษ์นั้น มีแนวความคิดใหญ่ ๆ 2 แนว

ความคิด คือการอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนกับแนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง ในระหว่าง 2 แนวความคิดนี้ แนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่างนั้นสามารถที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาและการใช้ประโยชน์ ส่วนแนวความคิดอนุรักษ์จากเบื้องบนเป็นการมองประโยชน์ทางตรงโดยมีเป้าหมายเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2534)

นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการยอมรับในศักยภาพของชุมชนในด้านการจัดการ ป่าชุมชนอีกด้วย เนื่องจากป่าชุมชนเป็นสาธารณสมบัติ (Common Property) กล่าวคือในขณะที่เอกชนสามารถตัดสินใจใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของตนเองได้ตามความต้องการ แต่การตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับสาธารณสมบัติจำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากบุคคลหลายฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของของสาธารณสมบัตินั้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอในการจัดการสาธารณสมบัติ ได้แก่ การที่ปัจเจกบุคคลมักใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นอย่างเต็มที่ เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนอื่น ๆ (Uphoff, 1986) ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณสมบัตินั้นต้องสร้างกลไกในการให้ชุมชนทางสังคมขึ้นมา (Social Sanction) เพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลแต่ละคนได้ใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมากเกินไปจนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่น

4. แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนขององค์กรในท้องถิ่น นอกจากจะแสดงให้เห็นบุคลลภายนอกให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่าไม้ในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนและป่าไม้ชุมชนภายใต้ระบบการจัดการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทที่ หลากหลาย และมีความแตกต่างกัน

การจัดการป่าชุมชน ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าของประชาชนเพื่อประโยชน์และโดยประชาชน จะมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

1.) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอยหรือเป็นแหล่งอาหาร ป่าชุมชนจึงเป็นป่าไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกันหรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2.) การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษ หรือการลงโทษตามกติกาก็ได้ตกลงกันไว้

3.) องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมืองค์กรของประชาชนที่เข้มแข็งเพื่อดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ และได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่ รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่

4.) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยใช้ประโยชน์ได้ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้การคุ้มครองการดำเนินงานให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนรุกขชาติ วนอุทยาน นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และความเข้มแข็งในการดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านให้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

แนวคิดการจัดการป่าชุมชนได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่จะเป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น 3 ประเภท (ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2540)

1.) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันที่ดินเพื่อกิจการต่างๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2.) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมิตินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำ

3.) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำต่าง ๆ

สำหรับรูปแบบป่าชุมชนที่จำแนกตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ นั้นแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ (ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2540)

1. ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้โดยมีรูปแบบดั้งเดิมต่อไปนี้

1.1) ป่าคอนบู้ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษา มีการตั้งศาลปู่ตาเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ ในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเช่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

1.2) ป่าช้าในภาคเหนือ คือ ป่าในเขตหมู่บ้านหรือวัดที่ใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ

1.3) ป่าห้วยนา คือ ป่าที่ชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายไหลลงไปในพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือจะเป็นป่าพกรอให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา

1.4) ป่าซับน้ำ คือ เป็นป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค และใช้ในการเกษตรของชุมชนแล้วไหลลงในแม่น้ำให้ชาวเมืองให้มีน้ำใช้ตลอดปี

1.5) ป่าธรรมชาติในวัด เป็นป่าที่ได้เก็บรักษาป่าธรรมชาติไว้เพื่อความร่มรื่นและใช้ปฏิบัติธรรม

1.6) ป่าอภัยทาน เป็นป่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท ส่วนใหญ่ป่าอภัยทานจะอยู่ในความดูแลของวัด หรือมีการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

1.7) ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นป่าที่เน้นรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นสาธารณะสมบัติให้ทุกคนใช้พักผ่อนหย่อนใจ

1.8) ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปประชาชนจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

1.9) ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่น ๆ เช่น ป่าพรุ (ภาคใต้) ป่าชายเลน (ชายทะเล) ป่าบุง ป่าหาม (ภาคอีสาน) เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ เช่น หาปลา ทำประมงกร้าวเรือ และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

2. ป่าชุมชนพัฒนา

ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่สำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้

หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

2.1) ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในที่สาธารณะบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

2.2) ป่าปลูกสองข้างทาง เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนนแนวกันลม เกิดร่มเงา ทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

2.3) ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชนและเพื่อรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.4) ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่น เป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

2.5) ป่าปลูกในวัด เป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการปฏิบัติธรรม

4.1 รูปแบบขององค์กรชุมชนที่ดูแลจัดการป่าชุมชน (ส่วนป่าชุมชน , 2539)

4.1.1. องค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ มีผู้นำชุมชน หรือผู้อาวุโส หรือพระสงฆ์เป็นแกนนำรวบรวมสมาชิกที่มีความคิดเดียวกันสัจจการดูแลรักษาป่าชุมชนส่วนใหญ่ขององค์กรลักษณะนี้ขาดความมั่นคง แต่มีความคล่องตัวในการจัดตั้งและจัดการ สำหรับประสิทธิภาพในการจัดการจะขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของผู้นำ

4.1.2. องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งจะมีผลบังคับในโอกาสต่อไป

4.1.3. องค์กรชุมชนที่เป็นทางการในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล

ในการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนเพื่อจัดการป่าไม้ชุมชน อาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแตกต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนจึงจะสามารถทำให้การกระทำร่วมกันเกิดขึ้นได้ การจัดองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดความต้องการและวัตถุประสงค์ และพยายามระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และตอบสนองความต้องการของชุมชน กระบวนการดังกล่าวนี้จะช่วยพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน (Mack and Pease, 1973) นั่นคือ การที่กลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกันจะพยายามดำเนินการต่างๆ เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ทั้งนี้เพราะแต่ละคนจะตระหนักว่าถ้าตนสามารถทำให้ผลประโยชน์

ของกลุ่มบรรลุแล้ว คนเองก็จะได้รับการตอบสนองความต้องการจากการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มด้วย โดยหน่วยที่ทำหน้าที่ในการจัดการเหล่านั้นจะอาศัยความเชื่ออย่างเป็นทางการ และ กฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชน และระดมประชาชนในชุมชนให้เข้ามา มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

จากแนวคิดการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะป็นมุมมองในมิติด้านสังคม ซึ่งใช้ประเด็นทางด้านองค์กรท้องถิ่นเป็นเกณฑ์จำแนกประเภทป่าชุมชน หรือมิติด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้เป็นพื้นฐานในการจำแนกประเภทป่าชุมชนก็ตาม ระบบการจัดการป่าชุมชนย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบป่าไม้ที่มีต่อกัน การดำรงอยู่ของป่าชุมชนย่อมเป็นตัวชี้วัดว่าระบบทั้งสองต่างพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หน่วยงานราชการภายนอกจึงควรทำหน้าที่ในการสนับสนุนและช่วยเหลือเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างระบบทั้งสองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

4.2 เงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน (Gardner and Stern, 1996)

4.2.1. ทรัพยากรนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชนท้องถิ่น

ชุมชนมีอำนาจควบคุมการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนนั้น

1.) กำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ชุมชนมีอาณาเขตหรือมีบริเวณที่เป็นตำบล อำเภอ หมู่บ้าน ฯลฯ

2.) ทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมอยู่ภายในขอบเขตของชุมชนนั้น ชุมชนหรือหมู่บ้านสามารถจัดแจงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีอาณาเขตบริเวณและขอบเขตทรัพยากรเหล่านั้นที่ต้องการการจัดการนั้นอยู่ในอาณาเขตบริเวณนั้นด้วย เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุ แม่น้ำ ลำคลอง ทรัพยากรบางอย่าง ไม่ได้ถูกจำกัดหรือขอบเขตอยู่เพียงนั้น เช่น สัตว์ป่า ป่าไม้ ถ้าเปรียบเทียบกับสัตว์ป่ากับป่าไม้ ป่าจะอยู่ในขอบเขตมากกว่า สามารถควบคุมป่าไม้ได้มากกว่าสัตว์

3.) สามารถบังคับใช้กฎระเบียบของท้องถิ่นได้ เช่น ชุมชนที่ดูแลป่า ออกกฎหมายห้ามตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไปสร้างบ้าน ให้อนุญาตเก็บของป่า

4.) สามารถติดตามเฝ้าดูความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรได้ทุกระยะ ติดตามความเปลี่ยนแปลง หมายถึง สามารถสังเกตได้ว่ามีความเสื่อมถอย การเพิ่มปริมาณ การลดปริมาณคุณภาพ ศึกษาสิ่งที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง ความรับผิดชอบยังเปลี่ยนปริมาณคุณภาพเพิ่มขึ้น และ ลดลง โดยอาศัยหลักการ ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องคิดสิ่งที่จัดการอยู่ในอำนาจของขอบเขตชุมชน

4.2.2. ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรนั้น เห็นความสำคัญต่อการยังชีพเพราะว่าทรัพยากร สิ่งแวดล้อมก็ให้ประโยชน์

1.) สิ่งแวดล้อมอยู่ภายใต้การดูแลของชุมชน เกิดจากความร่อยหรอของทรัพยากร การเสื่อมโทรม การเสื่อมสภาพ จะเกิดภัยคุกคามเกิดขึ้นแล้ว เกิดความสำคัญ เพราะว่าประชาชนในชุมชน

2.) ยากที่จะหาทรัพยากรอื่นมาทดแทน นอกจากรู้ภัยคุกคามจะรู้สึกว่ามีคนไปเสื่อมสภาพไปไม่มีสิ่งอื่นมาทดแทนอยู่แล้ว ป่าไม้หมดไปก็ไม่มีของป่า

3.) ยากหรือเสียค่าใช้จ่ายสูงในการอพยพจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐาน การคิดอพยพจากหมู่บ้านที่อยู่มา 20 ปีไปอยู่หมู่บ้านอื่น จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง คิดว่าไม่ได้การต้องลุกขึ้นมาต่อสู้แก้ปัญหา ชุมชนเห็นความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม เป็นทรัพยากรในท้องถิ่น

4.2.3. การดำรงอยู่ชุมชน ชุมชนที่มีเงื่อนไขที่ดีในการช่วยจัดการสิ่งแวดล้อม ชุมชนนั้นมี

1.) มีความมั่นคง มีประชากรน้อยอยู่กันนานหลายสิบปี รู้จักกันหมด

2.) มีเครือข่ายและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้น ความกลมเกลียวและความสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นในหมู่บ้านชนบทมากกว่า เพราะคนในเมืองจะอยู่แบบตัวใครตัวมันมากกว่า เช่น กระเหรี่ยง ชุมชนชาวเขา ชุมชนที่มาจากประเทศลาว

3.) มีบรรทัดฐาน ค่านิยม ประเพณีเดียวกัน มีบรรทัดฐานร่วมกัน การรวมเอาทั้ง 3 อย่างมารวมกัน เรียกว่า เป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนทางสังคมนั้นมีสายใยมีความสัมพันธ์เป็นเงินทุนที่ทำอย่างอื่นได้คือ ชุมชนหมู่บ้านจัดสรรไม่มีทุนทางสังคมเพราะว่าไม่มีความแน่นแฟ้น ทำงานร่วมกลุ่มลำบาก ต่างกับชุมชนที่อยู่ในชนบท ความแน่นแฟ้นสามารถทำบางอย่างร่วมกัน ต้องสร้างตัวเชื่อมทางสังคม มาจากการมีค่านิยมเดียวกัน บรรทัดฐานเดียวกัน การมีบรรทัดฐานทางสังคมนำไปสู่การมีทุนทางสังคม

4.) มีความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรดีพอ ที่จะนำออกมาเป็นกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร การอยู่กับป่าจะต้องรู้สภาพ

4.2.4. กฎระเบียบและกระบวนการที่เหมาะสม

1.) การมีส่วนร่วมในการกำหนดและการแก้ไขกฎระเบียบ การที่ประชากรได้มีสิทธิมีเสียงกฎระเบียบที่นำมาใช้กับทุกคน

2.) ชุมชนเป็นผู้ควบคุมกระบวนการติดตามและบังคับใช้กฎระเบียบ

3.) กฎระเบียบเน้นการกีดกันบุคคลภายนอก และจำกัดการกระทำของบุคคลในชุมชน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม อยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน

- 4.) กฎระเบียบสอดคล้องกับสภาพของทรัพยากร เช่น 1) นำ สอดคล้องสภาพความเป็นจริง
- 5.) มีสิ่งจูงใจให้บุคคลปฏิบัติตามกฎ ถ้ากระทำแล้วจะได้รับการยอมรับจากสังคม
- 6.) การลงโทษผู้ฝ่าฝืนทำได้ง่าย

4.8 ทำไมคนจึงในชุมชนจึงยอมรับกฎระเบียบ

- 1.) เขามีส่วนร่วมในการสร้างกฎ
- 2.) เห็นคุณค่าของตนเอง
- 3.) เป็นสิ่งแสดงถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

แสดงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ใช้หลักเพื่อให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบ ลัทธิความเชื่อ วิเคราะห์เชิงจิตวิทยา เป็นการหล่อหลอมให้การยอมรับ เช่น อาจารย์ในมหาวิทยาลัย Norm Activation มีความเชื่อว่ามีค่านิยมในตัว ทำให้เปิดเผยหรือทำสิ่งที่เชื่อ เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความดี ช่วยเหลือสังคม รักษาสิ่งแวดล้อม

4.4 ประโยชน์และความได้เปรียบของการจัดการโดยชุมชน

- 1.) การจัดการโดยชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานขนบธรรมเนียมเก่าแก่ของชุมชน
- 2.) การจัดการโดยชุมชนจัดปัญหาการเข้ามาใช้ประโยชน์จากคนภายนอก
- 3.) มีประสิทธิภาพยาวนาน
- 4.) สามารถทำให้คนลดความเห็นแก่ตัวได้
- 5.) มีต้นทุนในการบังคับควบคุมต่ำ ถ้าคนในชุมชนยอมรับกฎระเบียบ
- 6.) ไม่ใช้วิธีการที่เกินขอบเขตจนบุคคลยอมรับไม่ได้ เช่น การขึ้นภาษีในรูปแบบต่างๆ
- 7.) วิธีการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งจะเป็นการจัดให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียผลประโยชน์ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบ และร่วมในการตัดสินใจดำเนินการในเรื่องนั้นๆ

4.5 ข้อจำกัดของการจัดการโดยชุมชน

- 1.) ใช้ได้กับหลักทรัพยากรบางประเภท ทรัพยากรที่อยู่ในขอบเขตอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน ชุมชนสามารถเข้าไปจัดการได้ เมื่อทรัพยากรไม่อยู่ภายใต้อำนาจหรือไม่อยู่ในขอบเขตของชุมชน เช่น อากาศ น้ำ สัตว์ป่า
- 2.) แนวโน้มที่เกิดขึ้นในสังคมกำลังทำลายเงื่อนไขความสำเร็จของการจัดการโดยชุมชน

เงื่อนไขความสำเร็จของชุมชน

- ทรัพยากรอยู่ในการควบคุมของชุมชน
- ชุมชนนั้นมีความแน่นแฟ้น เป็นปึกแผ่น
- ชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากร
- กฎระเบียบ กระบวนการต่างๆ จากการบังคับใช้ เป็นสิ่งที่ได้รับการสนับสนุนจาก

ส่วนกลาง หรือมีความเหมาะสม

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประสิทธิ์ ลิปรีชา ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และสมนึก เบญจวิทยารธรรม (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยเนื้อหาเน้นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าของชุมชน จากการวิจัยพบว่า ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน น่าน แม่ฮ่องสอน ลำปาง เชียงรายและพะเยา ชาวบ้านได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ป่า โดยแบ่งป่าออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ป่าอนุรักษ์ หมายถึงป่าซึ่งเป็นบ่อเกิดของต้นน้ำลำธาร ห้ามชาวบ้านบุกรุกทำลายและตัดฟันต้นไม้ และ 2) ป่าใช้สอย เป็นป่าซึ่งสามารถเก็บหาของป่า ตัดฟันไม้แห้ง ๆ ทำเชื้อเพลิงได้ โดยชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ร่วมกัน ออกกฎกติกาและยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ยังห้ามมาตรการป้องกัน มิให้คนในชุมชนอื่นเข้ามาบุกรุกทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ ซึ่งผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าหลายหมู่บ้านในภาคเหนือคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและสามารถปกป้องอนุรักษ์ป่าได้

ฉลาดชาย ระมิตานนท์ สัญฐิตา กาญจนพันธุ์ และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2536) ได้รายงานการวิจัยป่าชุมชนในประเทศไทย หมู่บ้านกรณีศึกษาได้แก่ชาวไทยลื้อและลาวพวนในหมู่บ้านน้ำไคร้ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่หาร อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวกระเหรี่ยงบ้านเมืองงาม อำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านอพยพของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านป่าลั่น อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย งานวิจัยแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านกรณีศึกษามีภูมิปัญญา ความเชื่อพิธีกรรมและสิทธิในทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนเป็นแนวทางในการจัดการและอนุรักษ์ป่า ท่ามกลางความขัดแย้งแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอกทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่ชุมชนก็สามารถใช้วัฒนธรรมเก่าเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ป่าชุมชน รายละเอียดจากงานวิจัยถึงแม้ว่ามีความหลากหลายในด้านกลุ่มตัวอย่าง ในด้านเชื้อชาติและพื้นที่ศึกษา แต่ยังคงขาดการอธิบายรายละเอียดปลีกย่อยของพิธีกรรม ภูมิปัญญา หรือรวมเรียกว่าวัฒนธรรมเก่าที่นำมาประยุกต์กับการจัดการและอนุรักษ์ป่า ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวนโยบาย มาตรการในการจัดการของผลงานเรื่องนี้ เป็นแบบอย่างและแนวความคิดที่ดีเยี่ยม ควรได้รับการประสานต่อและยอมรับปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2534) ได้วิจัยเรื่อง องค์ความรู้ นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรม ในเขตป่า โดยศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยได้เลือกกะเหรี่ยงไปเป็นกลุ่มตัวอย่าง และได้พบว่ากะเหรี่ยงมีความรู้ในเรื่องระบบนิเวศวิทยา ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิใช่เจ้าของ เมื่อมนุษย์ใช้ธรรมชาติ ต้องใช้อย่างประหยัดและเคารพในเจ้าของ โดยการขออนุญาต หรือจัดการแสดงความคารวะในรูปแบบของพิธีกรรม

ในงานวิจัยได้อธิบายพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและไร่หมุนเวียน เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำไร่ การเก็บเกี่ยวข้าว การเคารพเจ้าธรณีผู้คุ้มครองแผ่นดิน การเคารพสิ่งคุ้มครองน้ำและได้อธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมในการผลิตแบบยังชีพและการดำรงชีวิตอย่างสันโดษ และเคารพในกฎของธรรมชาติ

ในด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคมกะเหรี่ยงได้เลือกหมู่บ้านจะแก ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี งานวิจัยแสดงให้เห็นว่าสังคมกะเหรี่ยงได้รับผลกระทบจากสังคมภายนอกแบ่งได้ 3 ระยะ ก่อน พ.ศ. 2514 หรือก่อนการเข้ามามีอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ระยะนี้ข้าราชการได้เข้ามาลบล้างความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ ให้เลิกการนับถือผี ใช้ระบบการผลิตแบบใหม่ทำให้เกิดการต่อต้านและนำสังคมกะเหรี่ยงสู่ยุคการปฏิวัติ (พ.ศ. 2514-2526) หรือภายใต้การครอบงำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในระยะนี้วัฒนธรรมในการผลิตแบบดั้งเดิมได้รับการสนับสนุนและฟื้นฟู แต่ความเชื่อในการนับถือผีและความคิดในด้านไสยศาสตร์ถูกต่อต้านเพราะขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ จนกระทั่งถึงยุคการพัฒนาหลังปฏิวัติ (พ.ศ. 2526-2534) การพัฒนาในสมัยใหม่ตามนโยบายของรัฐบาลได้ลดคุณค่า ทำลายธรรมชาติและความรู้ของคนที่มีต่อธรรมชาติ การพัฒนาสมัยใหม่มุ่งเน้นกะเหรี่ยงให้มีความเจริญทางด้านวัตถุ มีเงินเพื่อเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เน้นระบบการผลิตเพื่อขายมากกว่าการยังชีพ ตามแนวความคิดของกะเหรี่ยง การพัฒนาด้านวัตถุนั้นจะเพียงพอแล้วควรเน้นการพัฒนาด้านจิตใจเพื่อให้คนมีศีลธรรมมากขึ้น การพัฒนาทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ้นเปลืองมากขึ้นและมีผลกระทบต่อชุมชน คนกะเหรี่ยงคิดว่า เมื่อไรที่คนมีศีลธรรม มีธรรม ใจสว่าง เมื่อนั้นป่าจึงจะยังอยู่ได้ งานวิจัยเรื่องนี้ได้แสดงความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องับธรรมชาติ แต่ยังขาดการเชื่อมโยงในการนำพิธีกรรมและความเชื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่า

คุณวัตร พานิชเจริญ (2536) ได้วิจัยเรื่อง การกล่อมเกลาทางสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ได้ศึกษากะเหรี่ยงสะกอ บ้านแม่หาร หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาการกล่อมเกลาทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงการกล่อมเกลาทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ของ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง การวิจัยพบว่าชุมชนกะเหรี่ยงใช้ระบบการผลิตแบบยังชีพ มีแนวความคิด ความเชื่อ การจัดพิธีกรรมต่าง ๆ สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านดิน น้ำ ป่า สามารถแยกออกได้ 4 ระดับ คือ ระดับจิตวิญญาณ ระดับชุมชน ระดับเครือญาติ และระดับครัวเรือน ความเชื่อเหล่านี้ก็ได้ถูกปลูกฝังจากบรรพบุรุษโดยการบอกเล่า ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง อบรมสั่งสอน การเข้าร่วมในกิจกรรมการผลิต และพิธีกรรมต่าง ๆ เมื่อระบบการศึกษาแผนใหม่ ศาสนาพุทธและคริสต์เข้ามาก็ได้ขัดขวางความเชื่อเก่าเช่นการนับถือผีซึ่งเป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของสังคมกะเหรี่ยง อิทธิพลของศาสนา การศึกษา ระบบการผลิตเพื่อขาย ทำให้วัฒนธรรมเดิมของสังคมกะเหรี่ยง เบี่ยงเบนไปบ้าง แต่ยังคงรักษาไว้ได้เพราะกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมซึ่งประกอบด้วย การสอนกันโดยตรง พิธีกรรม และการปฏิบัติสัมพันธ์ในชุมชน ยังคงมีความเข้มแข็ง